

**O'QUVCHI, O'QITUVCHI VA OTA-ONA O'RTASIDAGI PSIXOLOGIK
MUAMMOLAR: TA'LIM UCHBURCHAGIDA MUNOSABATLAR TAHLILI**

Mamajonov Adhamjon Akramjon o'g'li

Amaliyotchi psixolog, Namangan viloyati, Kosonsoy tumani, 5-sonli umumta'lim maktabi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy maktab muhitida o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasida yuzaga keladigan psixologik muammolar IMRAD tuzilmasiga mos holda tahlil qilinadi. Tadqiqot Kosonsoy tumani 5-sonli maktabida 2023–2024 o'quv yili davomida olib borildi. Jami 186 nafar respondent (68 o'quvchi, 54 ota-ona, 40 o'qituvchi va 24 nafar nazorat guruhi) ishtirok etdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ta'lim uchburchagidagi munosabat buzilishlari o'quvchilarning akademik natijalariga, psixoemotsional holatiga va maktabga bo'lgan munosabatiga salbiy ta'sir qilmoqda. Kompleks psixologik intervensiya dasturlari bu muammolarni sezilarli darajada kamaytirishi mumkinligi isbotlandi.

Kalit so'zlar: ta'lim uchburchagi, psixologik munosabatlar, maktab psixologiyasi, kommunikatsiya, konflikt, ota-onalar ishtirokchiligi, o'qituvchi-o'quvchi munosabati.

**PSYCHOLOGICAL PROBLEMS AMONG STUDENTS, TEACHERS, AND
PARENTS: AN ANALYSIS OF RELATIONSHIPS IN THE EDUCATIONAL
TRIANGLE**

Abstract: This article analyzes, in accordance with the IMRAD structure, the psychological problems arising among students, teachers, and parents in a modern school

environment. The study was conducted at School No. 5 in Kosonsoy District throughout the 2023–2024 academic year. A total of 186 respondents participated, including 68 students, 54 parents, 40 teachers, and 24 control group members. The results demonstrated that relationship disruptions within the educational triangle negatively affect students' academic performance, psycho-emotional well-being, and attitudes toward school. It was proven that comprehensive psychological intervention programs can significantly reduce these problems.

Keywords: educational triangle, psychological relationships, school psychology, communication, conflict, parental involvement, teacher-student relationship.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУ УЧЕНИКОМ, УЧИТЕЛЕМ И РОДИТЕЛЯМИ: АНАЛИЗ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ТРЕУГОЛЬНИКЕ

Аннотация: В данной статье в соответствии со структурой IMRAD анализируются психологические проблемы, возникающие между учеником, учителем и родителями в условиях современной школьной среды. Исследование проводилось в школе №5 Косонсайского района на протяжении 2023–2024 учебного года. В нём приняли участие в общей сложности 186 респондентов: 68 учеников, 54 родителя, 40 учителей и 24 участника контрольной группы. Результаты показали, что нарушения взаимоотношений в образовательном треугольнике оказывают негативное влияние на академическую успеваемость учащихся, их психоэмоциональное состояние и отношение к школе. Было доказано, что комплексные программы психологического вмешательства способны значительно снизить остроту данных проблем.

Ключевые слова: образовательный треугольник, психологические взаимоотношения, школьная психология, коммуникация, конфликт, участие родителей, взаимоотношения учитель–ученик.

I. KIRISH

Maktab muhiti — bu nafaqat bilim uzatiladigan maydon, balki insoniy munosabatlar shakllanadigan murakkab psixosotsiologik tizimdir. Ushbu tizimning markazida uchta asosiy subyekt: o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona turadi. Ularning o'zaro munosabatlari ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini, o'quvchining psixologik farovonligini va umuman maktabning samaradorligini belgilaydi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, maktab yoshidagi bolalarning 10–20 foizi psixologik muammolarni boshdan kechiradi, ularning aksariyati esa maktabdagi munosabatlar bilan bevosita bog'liqdir (WHO, 2022). O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlar doirasida o'quvchilar psixologik sog'lig'i masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Biroq ta'lim amaliyotida o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi psixologik munosabatlar ko'pincha tartibsiz, bir-birini inkor etuvchi yoki passiv holda kechadi. Ota-onalar farzandlari ta'limiga yetarlicha qiziqmaydi yoki aksincha, haddan ortiq aralashadi; o'qituvchilar o'quvchini shaxs sifatida emas, balki faqat baholash ob'ekti sifatida ko'radi; o'quvchilar esa o'zini tushunilmagan va qo'llab-quvvatlanmagan his qiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi

Uchala tomon munosabatlaridagi nomutanosiblik faqat akademik ko'rsatkichlarni pasaytirmasdan, balki o'quvchilarda uzoq muddatli psixologik jarohatlarga, ijtimoiy moslashuvning buzilishiga va shaxslararo kommunikatsiya ko'nikmalarining

rivojlanmasligiga olib keladi. Kosonsoy tumani 5-sonli maktabida olib borgan amaliy kuzatuvlarim shuni ko'rsatadiki, munosabatlar keskinlashuvining oldini oluvchi tizimli mexanizm hali to'liq joriy etilmagan.

Tadqiqot maqsadi

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi psixologik muammolarni empirik jihatdan o'rganish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash va maktab psixologi amaliyotiga tatbiq etish mumkin bo'lgan yechimlarni ishlab chiqishdan iborat.

II. METODOLOGIYA

Tadqiqot dizayni

Tadqiqot 2023–2024 o'quv yili davomida Kosonsoy tumani 5-sonli maktabida o'tkazildi. Aralash metod (mixed methods design) qo'llanildi: miqdoriy ma'lumotlar uchun standartlashtirilgan so'rovnomalar, sifat ma'lumotlari uchun yarim tuzilmali intervyu va kuzatuv usullari ishlatildi.

Tanlanma

Tadqiqotda jami 186 nafar respondent ishtirok etdi, ularning taqsimoti quyidagi jadvalda keltirilgan:

Ishtirokchilar guruhi	Soni (n)
O'quvchilar (5–9-sinf)	68
Ota-onalar	54
O'qituvchilar	40

Nazorat guruhi (o'quvchilar)	24
Jami	186

1-jadval. Tadqiqot ishtirokchilari tarkibi

Diagnostika vositalari

Tadqiqotda quyidagi psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi:

— Spilberger-Xanin shkalasi — situativ va shaxsiy tashvish darajasini aniqlash (o'quvchilar uchun);

— MBI (Maslach Burnout Inventory) — o'qituvchilarda kasbiy charchashni o'lchash;

— Olson oilaviy koheziya va moslashuvchanlik shkalasi (FACES-IV) — ota-onalik uslubini baholash;

— Metodika Rene Jil' — bolaning maktab munosabatlarini idrok etish xaritasi;

— Muallif tomonidan ishlab chiqilgan 3 tomonlama munosabat so'rovnomasi (42 modda).

Etik jihatlar

Barcha ishtirokchilar yoki ularning qonuniy vakillari yozma rozilik bergan. Ma'lumotlar faqat ilmiy maqsadlarda anonim tarzda qayta ishlandi. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi psixologlar axloq kodeksi talablariga to'liq mos holda olib borildi.

III. NATIJALAR

3.1. O'quvchi–o'qituvchi munosabatlaridagi psixologik muammolar

Diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning 61,8 foizi (n=42) o'qituvchi tomonidan o'zini emotsional jihatdan qo'llab-quvvatlanmagan deb his qilishini ma'lum qildi.

O'qituvchilarning 72,5 foizi (n=29) esa haftasiga kamida bir marta o'quvchi bilan intizomiy konflikt boshdan kechirishini qayd etdi.

Tashvish darajasini o'lchash natijalariga ko'ra, o'qituvchilari bilan munosabati qoniqarli bo'lmagan o'quvchilar guruhida o'rtacha situativ tashvish bali $52,4 \pm 6,8$ ballni tashkil etdi, bu kliniko-psixologik chegara (45 ball) dan yuqori hisoblanadi.

Ko'rsatkich	Munosabati yaxshi guruh (n=34)	Munosabati yomon guruh (n=34)
O'rtacha situativ tashvish (ST)	$38,2 \pm 5,1$	$52,4 \pm 6,8$
Maktabga ishtirok motivatsiyasi (1–10)	$7,6 \pm 1,2$	$4,1 \pm 1,9$
Akademik o'rtacha ball	$4,2 \pm 0,6$	$3,1 \pm 0,8$

2-jadval. O'quvchi–o'qituvchi munosabati va psixologik ko'rsatkichlar (M ± SD)

3.2. O'quvchi–ota-ona munosabatlaridagi psixologik muammolar

FACES-IV metodikasi bo'yicha ota-onalarning 44,4 foizi (n=24) o'ta yuqori talabchanlik (rigid control) uslubini ko'rsatdi. Bunday oilalardan kelgan o'quvchilarning shaxsiy tashvish bali o'rtacha 48,7 ballni tashkil etdi. Ota-ona e'tibori etishmaydigan oilalardagi o'quvchilar esa ijtimoiy izolyatsiya ko'rsatkichi bo'yicha eng yuqori ballarni qayd etdi (o'rtacha 6,8/10).

Intervyu ma'lumotlari shuni ochib berdiki, o'quvchilarning 58,8 foizi (n=40) ota-onasiga maktabdagi muammolarini ayta olmasligini, chunki ularning reaksiyasi muammoni hal etmay, aksincha kuchaytirishi mumkinligini bildirdi. Bu psixologik yordamdan mahrum bo'lgan bolalar segmentini aniq belgilab beradi.

3.3. O'qituvchi–ota-ona munosabatlaridagi psixologik muammolar

Tadqiqotda aniqlangan eng keng tarqalgan muammo — bu ikkala tomon o'rtasidagi kommunikatsiya defitsiti. O'qituvchilarning 65 foizi (n=26) ota-onalar bilan muloqot asosan muammo yuzaga kelgandan keyin sodir bo'lishini, profilaktik muloqot deyarli amalga oshirilmasligini ta'kidladi.

Ota-onalarning 75,9 foizi (n=41) o'qituvchi chaqiruvi ularni asosan salbiy xabar bilan bog'lashini, bu esa maktab bilan muloqotdan qochish motivini shakllantirishini qayd etdi. O'qituvchilar tomonidan ota-onalar ishtirokchiligi yetarli deb baholagan hollar barcha savollarda 27 foizdan oshmadi.

3.4. Intervensiya natijalari

12 hafta davomida amaliy psixolog ishtirokida o'tkazilgan kompleks trening dasturi (o'quvchilar uchun — kognitiv-xulqiy trening; o'qituvchilar uchun — burnout profilaktikasi; ota-onalar uchun — effektiv muloqot seminarlar) ishtirokchilar guruhida quyidagi o'zgarishlarni yuzaga keltirdi:

Ko'rsatkich	Intervensiyadan oldin	Intervensiyada n keyin	Nazorat guruhi
O'quvchi tashvishi (ST o'rtacha)	49,6	38,1 (↓23%)	48,9
Ota-ona ishtirokchiligi bali	4,2/10	6,8/10 (↑62%)	4,3/10
O'qituvchi charchashi (MBI)	24,3	17,1 (↓30%)	24,1
Konflikt chastotasi (haftada)	3,2	1,1 (↓66%)	3,0

3-jadval. Intervensiya dasturi natijalari (n=68 asosiy guruh, n=24 nazorat)

IV. MUHOKAMA

4.1. Asosiy natijalarning izohi

Olingan natijalar ta'lim uchburchagidagi har bir tomonning psixologik holati qolgan ikki tomon bilan chambarchas bog'liqligini tasdiqlamoqda. Bu Bronfenbrennepning ekologik tizimlar nazariyasi bilan hamohangdir: maktab mikrotizimi — bu ota-ona va o'quvchi ta'siridagi keng ijtimoiy ekotizimning bir qismidir.

O'qituvchi burnout darajasining yuqoriligi (65 foiz o'rtacha va yuqori darajada) o'quvchi bilan sifatli emotional aloqa o'rnatishga imkon bermaydi. Shu bilan birga, ota-onalardagi rigid nazorat uslubi o'quvchida o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga to'siq bo'lmoqda. Bu ikki omilning bir vaqtda ta'siri o'quvchida depressiv simptomlar va akademik disengagement uchun ko'p omilli xavf yaratadi.

4.2. Kommunikatsiya modelining roli

Tadqiqot maktab psixologlari tez-tez kuzatadigan bir haqiqatni raqamlar bilan tasdiqladi: muammolar yuzaga kelgandan so'ng muloqot o'rnatish, profilaktik muloqotga nisbatan 3–4 barobar kam samarali. Ota-onalar bilan muntazam ijobiy aloqa o'rnatish o'qituvchining ham stressini kamaytiradi, chunki ota-onalar maktab jarayoniga sherik sifatida qatnashadi.

4.3. Intervensiya dasturining samaradorligi

12 haftalik kompleks trening natijasida konflikt chastotasi 66 foizga kamayishi ayniqsa muhim hisoblanadi. Bu ko'rsatkich nazorat guruhida deyarli o'zgarmadi, bu esa o'zgarishlar tasodifiy emas, balki maqsadli psixologik ishning natijasi ekanligini ko'rsatadi. Shunga o'xshash natijalar Hattie (2009) metatahlilida ham qayd etilgan: o'quvchi farovonligiga qaratilgan maktab dasturlari o'rtacha 0.4 ES (effect size) ta'sir ko'rsatadi.

4.4. Cheklovlar

Tadqiqotning asosiy cheklovlari quyidagilardan iborat: birinchidan, nazorat guruhi to'liq randomizatsiya asosida shakllantirilmadi; ikkinchidan, bir maktab doirasida olib borilganligi natijalarning umumlashtirilishini cheklaydi; uchinchidan, 12 haftalik kuzatuv muddati uzoq muddatli samaradorlikni baholash uchun yetarli emas.

V. XULOSA

Ushbu tadqiqot o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi psixologik munosabatlarning ta'lim jarayoniga ta'sirini empirik jihatdan tasdiqladi. Asosiy xulosalar quyidagilardan iborat:

— Ta'lim uchburchagidagi munosabatlar buzilishi o'quvchi tashvishini, o'qituvchi charchashini va ota-onalarning maktabdan uzoqlashuvini bir vaqtda kuchaytiruvchi o'zaro bog'liq jarayon hisoblanadi.

— Profilaktik psixologik ishning reaktiv yondashuvga nisbatan samaradorligi sezilarli darajada yuqori bo'lib, munosabatlar barqarorligi va akademik ko'rsatkichlarga ijobiy ta'sir qiladi.

— Maktab psixologining roli faqat individual konsultatsiya berish bilan chegaralanmay, balki uchala tomon o'rtasida mediator va tizimli o'zgarishlar arxitektori sifatida kengaytirilishi kerak.

— Kompleks trening intervensiyalari (kognitiv-xulqiy, burnout profilaktikasi, ota-onalar seminarilari) birgalikda qo'llanilganda ta'sir kuchi oshadi.

Amaliy tavsiyalar

— Har bir semestr boshida uchala tomon bilan umumiy psixologik muhit yig'ilishi ("Hamkorlik sessiyasi") o'tkazish;

— O'qituvchilar uchun majburiy peer-support guruhlarini tashkil etish — bu burnout darajasini 25–30 foizga kamaytirishi mumkin;

- Ota-onalar uchun "Maktab bilan hamkorlik" onlayn platformasini yaratib, ijobiy muloqot kanalini faollashtirish;
- O'quvchilarga emotional savodxonlik kursini 5-sinf bosqichidan joriy etish;
- Psixologik muammo erta belgilarini aniqlash uchun o'qituvchilarga maxsus kuzatuv varaqasi ishlab chiqib tarqatish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. — Cambridge: Harvard University Press, 1979. — 330 p.
2. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009. — 392 p.
3. Maslach C., Leiter M.P. The Truth About Burnout. — San Francisco: Jossey-Bass, 1997. — 200 p.
4. Olson D.H. FACES-IV and the Circumplex Model: Validation Study // Journal of Marital and Family Therapy. — 2011. — Vol. 37(1). — P. 64–80.
5. Spielberger C.D. Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. — Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1983. — 76 p.
6. Nishonova Z.T. Maktab psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 286 b.
7. Yusupova G.X. O'smirlar psixologiyasi va munosabatlar dinamikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 198 b.
8. WHO. World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All. — Geneva: World Health Organization, 2022. — 312 p.
9. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psikhologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991. — 479 s.
10. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2020. — 48 b..